

General-potpukovnik
MILIJA STANIŠIĆ

Jugoslovenski karakter oružanih snaga — izraz borbenog jedinstva naroda Jugoslavije

Sudbonosne 1941. godine istorijska zbilja postavila je pitanje: da li Jugoslavija može opstati na istorijskoj sceni i da li je ona uopšte potrebna jugoslovenskim narodima? Revolucionarna radnička avangarda bila je jedina društvena snaga u našoj zemlji koja je mogla ponuditi pozitivan i perspektivan odgovor na ta pitanja. Na okupaciju zemlje, Komunistička partija Jugoslavije odgovorila je konceptom i odlukom o vođenju oslobodilačkog i revolucionarnog rata sa radikalnim ciljevima koji su izražavali težnje radnih masa i svih naroda Jugoslavije. Takav jedinstveni politički cilj narodno-oslobodilačkog rata i revolucije opredjeljivao je jedinstvenost oružanih snaga.

1. Strategijska koncepcija narodnooslobodilačkog pokreta — ishodište jedinstvene Narodno- oslobodilačke vojske Jugoslavije

Predvođeci narod u borbi za uspostavljanje novih društveno-klasnih i nacionalnih odnosa u Jugoslaviji, Komunistička partija je od samog početka rata narodnooslobodilačkoj borbi dala jugoslovenski karakter, težeći da ostvari borbeno jedinstvo nacija. Ona je proklamovala da će nova Jugoslavija biti dobrovoljna zajednica slobodnih i ravnopravnih naroda, koji samo učešćem u borbi protiv

okupatora i izdajničke domaće buržoazije mogu da izvojuju svoje pravo na slobodu i samoopredjeljenje i da je pobjedu moguće izvojevati jedino najtješnjim udruživanjem borbenih snaga svih naroda Jugoslavije. Upravo taj jugoslovenski karakter oslobodilačkog rata i revolucije, koji je sadržavao nacionalni interes svih naroda Jugoslavije, opredjeljivao je, zajedno sa drugim činiocima, izgradnju naših oružanih snaga.

Razumije se, u stvaranju i dinamici izgradnje političke i vojne strukture narodnooslobodilačkog pokreta moralo se striktno polaziti od postojećih konkretnih uslova. Sve institucije pokreta rađale su se od ustaničkih masa »odozdo«, kad nije bilo države u pravom smislu riječi, niti organizovanog materijalnog snabdijevanja. Oružane snage su crpile snagu iz snage cijelog pokreta. Iz svih tih, i drugih razloga, čvrsto slijedeći političku liniju Komunističke partije Jugoslavije o nacionalnom pitanju u Jugoslaviji, političke i vojne strukture narodnooslobodilačkog pokreta stvarane su na nacionalnoj osnovi, kao sastavni i neodvojivi dio jedinstvenog oslobodilačkog i revolucionarnog pokreta naroda Jugoslavije. U takvim uslovima vojnoj strukturi je od prvih dana dat jugoslovenski okvir i pečat, s ciljem da se i u početnom periodu rata što je više moguće uobliče i udruže borbeni potencijali naroda Jugoslavije. To se vidi iz slijedećih stavova i odluka vrhovnog rukovodstva ustanka: 1) u samome nazivu vojske izražen je njihov jugoslovenski karakter (Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije); 2) sve partizanske snage u zemlji bile su pod jedinstvenom komandom; 3) Vrhovni štab je za vojsku u cjelini postavio ratni cilj i odredio glavne zadatke; i 4) Vrhovni štab je za sve jedinice izdavao opšta uputstva o vojnom organizovanju i načinu ratovanja.

Međutim, konkretni uslovi u kojima je otpočeo narodnooslobodilački rat nijesu dozvolili da se jedinstvenost oružane sile kompletno izrazi u svim strategijskim elementima njene upotrebe i izgradnje. U početnom periodu rata vojne formacije su stvarane na teritorijalno-nacionalnom principu, a jedinice su, uglavnom, bile nacionalno jednorodne. U to vrijeme nije bilo mogućnosti da se ostvari veći stepen centralizacije u organizaciji i upotrebi vojnih snaga, koji bi obezbijedio prenošenje dejstava iz jednog područja zemlje u drugi. Decentralizacija je takođe, bila vidno izražena i u sistemu komandovanja, a nacionalni (pokrajinski) glavni štabovi imali su veliku samostalnost u svim domenima izgradnje i upotrebe vojnih snaga pod svojom komandom. No, dalji razvoj narodnooslobodilačkog pokreta i njegove vojske stvorile su uslove za kompletno ostvarenje i ispoljavanje jedinstvenosti oružanih snaga.

Tokom rata snage narodnooslobodilačkog pokreta su se umnožavale i ukрупnjavale. Oslobodilački i revolucionarni pokret naroda izrastao je u narodnu državu, koja se od svog začetka razvijala kao centralizovana jugoslovenska federativna državna zajednica. Taj razvoj pokreta i stvaranja države pratile su i oružane snage svojim razvojem i bile su jedan od glavnih konstitutivnih elemenata najprije pokreta, a potom i nove države.

Koncentracija vojne moći pokreta i stvaranje regularne vojske (Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije) — izazvano i društveno-političkim i vojnim razlozima, dovelo je do veće centralizacije oružanih snaga i povećanja njihove udarne i manevarske moći. Veća centralizacija Narodnooslobodilačke vojske omogućila je brže ostvarivanje i jače ispoljavanje opštih interesa narodnooslobodilačkog pokreta na jugoslovenskom ratištu. Logično je što je proces prerastanja partizanskih odreda u Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije, odnosno stvaranje krupnijih vojnih formacija, omogućio da narodne oružane snage još više poprime jugoslovenski karakter. One su, za razliku od početnog perioda narodnooslobodilačkog rata, tada još više imale jugoslovensko obilježje: prvo, po višenacionalnom sastavu svojih formacija; i drugo, po njihovim mogućnostima da dejstvuju na čitavom jugoslovenskom prostoru. Obje ove komponente i tendencije, bitno značajne za jedinstvenost naših oružanih snaga, počele su da dejstvuju formiranjem Prve proleterske brigade.

Formiranjem divizija, korpusa i Operativne grupe Vrhovnog štaba proces izrastanja narodne vojske u jedinstvenu jugoslovensku oružanu silu tekao je ubrzanije. Nastajale su operativne formacije višenacionalnog sastava, a pomjeranjem težišta svog dejstva doprinosile su razvijanju ustanka širom zemlje. Većom centralizacijom vojnih struktura povećane su i mogućnosti Vrhovnog štaba u neposrednom i kontinuiranom uticaju na vojna zbivanja u svim krajevima zemlje. Stvoreni su uslovi da Vrhovni štab i Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije (uz oslonac na nacionalna rukovodstva) vode jedinstvenu kadrovsku politiku u oružanim snagama. Uvedena je i jedinstvena vojna regulativa. Uporedo s tim, cjelokupan političko-vaspitni rad u vojsci bio je usmjeren na osposobljavanje boraca i starješina da se sa podjednakim žarom bore u bilo kojem kraju Jugoslavije. To je jačalo borbenu jedinstvo i solidarnost jugoslovenskih naroda. Front njihove zajedničke borbe bivao je sve čvršći.

Jačanje jedinstvenosti Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, kao zajedničkog instrumenta svih naroda Jugoslavije i njihove nove države, imalo je veoma veliki značaj za očuvanje tekovine borbe.

To se naročito moglo uočiti poslije Drugog zasijedanja AVNOJ-a, kad su vladajući krugovi u zapadnim zemljama poduzimali smišljene poduhvate da narodnooslobodilačkom pokretu oduzmu plodove njegove višegodišnje borbe, odnosno kad su htjeli da uguše jugoslovensku revoluciju. U takvoj situaciji bilo je veoma značajno što je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije već izrasla u moćnu oružanu silu, koja je mogla da pomjera svoja strategijska dejstva sa jednog kraja zemlje u drugi, i koja je bila spremna da brani već proglašenu Demokratsku Federativnu Jugoslaviju na bilo kojem dijelu njenog prostora. Posmatrajući to sa aspekta značaja jačanja monolitnosti vojne sile narodnooslobodilačkog pokreta u odnosu na međunarodni činilac, interesantan je jedan stav iz Titovog pisma Centralnom komitetu Komunističke partije Hrvatske u proljeće 1944. godine, koje, inače, u našoj historiografiji do sada nije interpretirano. Upoznavajući Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske sa međunarodnim položajem Nove Jugoslavije i ukazujući da joj prijeti opasnost sa Zapada, Tito navodi da su Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije i Vrhovni štab stali na stanovište da bi trebalo ukinuti Glavni štab Hrvatske kako bi time bili jedinstveniji prema spoljnjem svijetu. I bez obzira što ova ideja tada nije ostvarena, ovaj stav je veoma indikativan kao pokazatelj razmišljanja vođstva pokreta o značaju jedinstvene jugoslovenske vojne sile za izvojevanje ciljeva narodnooslobodilačke borbe.

Stvaranjem armija, početkom 1945. godine, uglavnom se privodio kraju proces ratne izgradnje jugoslovenskih oružanih snaga, koje su iz rata izašle kao jedinstvena i centralizovana vojna institucija. Armije, kao najviše strategijske formacije, bile su višenacionalnog sastava u koje je svrstana glavnina tadašnjih operativnih efektivna. Takvog sastava su bili i Ratna mornarica i Ratno vazduhoplovstvo. Sve te snage ratovala su na jedinstvenom frontu, objedinjene pod komandom Vrhovnog štaba, i zajednički učestvujući u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije — u sadejstvu sa snagama koje su dejstvovala u pozadini neprijateljskog fronta, a koje su bile pod komandom glavnih štabova. Takav proces ostvarivanja jugoslovenskog karaktera oružanih snaga adekvatno je i precizno izražen u preimenovanju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije u Jugoslovensku armiju 1. marta 1945. godine.

Jedinstvena, centralizovana i savremeno naoružana Jugoslovenska armija bila je sposobna da sopstvenim snagama, u okviru opće ofanzive Saveznika na fašističku Nemačku, dovrši oslobođenje zemlje. Isto tako, ona je u tom posljednjem i odlučujućem periodu rata bila spremna i sposobna da onemogući planove zapadnih zemalja da

se narodima Jugoslavije istragne pobjeda iz ruku. To potvrđuje Titovo pismo upućeno Staljinu 5. jula 1944. godine i dejstva Jugoslovenske armije krajem rata.

Prema tome, jugoslovenski karakter narodnooslobodilačkog rata i revolucije bitno je opredjeljivao sjedinjavanje borbene snage naroda Jugoslavije i jedinstvenost jugoslovenske oružane sile, nosioca opštejugoslovenskog interesa. I vojnostrategijske potrebe narodnooslobodilačkog pokreta djelovale su u istom smislu. Stoga je jugoslovenski karakter oružanih snaga bio primjeren datom istorijskom trenutku, a takođe i društveno-političkim i vojnim potrebama vođenja narodnooslobodilačkog rata. On je bio izraz jedinstvenosti jugoslovenskog narodnooslobodilačkog pokreta i neophodnosti pobjede moćnih snaga okupatora i njegovih pomagača. On je počivao na ravnopravnom jedinstvu nacija koje je bilo izraz njihove svijesti o nužnosti postojanja snažne Jugoslavije. Jugoslovenski karakter oružanih snaga za vrijeme narodnooslobodilačkog rata bio je izraz najveće borbene snage naroda Jugoslavije, njihove svijesti da im bez snažne Jugoslavije nema istorijskog opstanka niti budućnosti. Njihov jugoslovenski karakter bio je od dalekosežnog značaja za jačanje narodnooslobodilačkog pokreta u cjelini, za učvršćenje bratstva i jedinstva naših naroda, za pobjedu revolucije i za očuvanje nezavisnosti Jugoslavije u burnom poslijeratnom periodu, kada je opasnost prijetila i od zapadnih i istočnih zemalja.

Izgradnju čvrstog jedinstva jugoslovenskih naroda i njihove jedinstvene vojne snage inspirisala je Komunistička partija Jugoslavije, neposredno rukovodeći njom. Njena istorijska vizija u tom prelomnom vremenu, njena snažna jugoslovenska orijentacija i čvrst demokratski centralizam koji je dominirao u njoj, omogućili su narodima Jugoslavije da pod najtežim uslovima stvore i izgrade monolitnu i efikasnu oružanu silu i pobijede moćne protivnike.

Mi, učesnici narodnooslobodilačkog rata, svjesni smo značaja tih iskustava čije dragocjene pouke i poruke moraju i dalje biti utkane u sadašnjju i buduću izgradnju naših oružanih snaga i našeg socijalističkog samoupravnog društva u cjelini. I ne samo to. Posebno je važno da te dragocene pouke i poruke budu više prisutne u svijesti nekih naših političara danas.

2. Partijsko-politički rad pred novim zadacima

Iz temeljite reorganizacije oružanih snaga proizišli su veoma složeni zadaci za njihovu partijsku organizaciju i političke organe. Ti zadaci su, prije svega, bili opredijeljeni ulogom partijske organi-

zacije u vojsci koja je od stvaranja armije rukovodila cjelokupnom njenom izgradnjom, učvršćivala njeno moralno-političko jedinstvo, jačala njenu borbenu spremnost i uspostavljala prisniju saradnju vojske i naroda. U stvari, Partija je bila »kičma« vojske. Takva njena uloga obavezivala je cjelokupnu partijsku organizaciju da se uhvati u koštac sa svim zadacima koji su proizlazili iz reorganizacije oružanih snaga u završnom periodu rata.

Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije, koji je u ratu rukovodio partijskom organizacijom u vojsci, neposredno ili preko nacionalnih rukovodstava, shvatio je da iz reorganizacije oružanih snaga proizlaze krupni i složeni zadaci. Zbog toga on poduzima više mjera kako bi partijsku organizaciju i političke organe osposobio za rad u novim uslovima. Da bi još više učvrstio partijsku organizaciju, donio je slijedeće odluke: da se uvede funkcija profesionalnog sekretara divizijskog komiteta KPJ (pomoćnik komesara divizije); da se uvede funkcija omladinskog rukovodioca divizije; da se formiraju sekretarijati divizijskih partijskih komiteta u čiji sastav ulaze, pored sekretara, komesar divizije i omladinski rukovodilac; da se odmah formira partijska i skojevska organizacija u novoformiranim jedinicama rodova i vidova, kao i u školama i kursevima; i da se formiraju komiteti prištapskih jedinica armija i divizija. Radi efikasnijeg rukovođenja partijskom organizacijom u vojsci, Centralni komitet KPJ je 7. marta 1945. godine u Ministarstvu narodne odbrane formirao Političko odjeljenje preko kojeg je rukovodio Jugoslovenskom armijom. Za načelnika odjeljenja imenovao je Svetozara Vukmanovića — Tempa, jednog od najistaknutijih rukovodilaca narodnooslobodilačkog rata. Uporedo s tim, uspostavljen je sistem propagandnih organa u armiji, dobro opremljen materijalno-tehničkim sredstvima. Propagandno odjeljenje Vrhovnog štaba je ukinuto jer je njegovu funkciju preuzelo Političko odjeljenje Ministarstva narodne odbrane.

Centralni komitet KPJ je 14. januara 1945. godine uputio pismo svim partijskim organizacijama u armiji. U pismu je izložen značaj reorganizacije oružanih snaga, ukazano je na najvažnije zadatke i data su uputstva za njihovo izvršavanje. U pismu je naglašeno da se modernizacija armije može na vrijeme i uspješno izvesti jedino pod uslovom ako partijska organizacija bude imala rukovodeću ulogu.

U vrijeme formiranja armija partijska organizacija je imala četiri grupe zadataka: (1) vaspitanje velikog broja novih boraca; (2) usredsređivanje partijsko-političkog rada na vojnostručnu prob-

lematiku modernizacije armije; (3) učvršćenje discipline; i (4) osposobljavanje kadrova.

Krajem 1944. godine više od polovine ljudstva jedinica činili su novi borci. Oni su duže bili izloženi dejstvu neprijateljske propagande a znatan broj je kraće vrijeme bio u kvislinškim formacijama. Stoga je podizanje moralno-političke svijesti i motivisanosti novih boraca za vođenje narodnooslobodilačkog rata bio prvorazredni zadatak za sve partijske organizacije i starešine. Moralo se najhitnije postići da novi borci i starješine shvate zašto ratuju i prolivaju svoju krv, i da iskažu spremnost i odlučnost u ostvarenju ratnih ciljeva narodnooslobodilačkog pokreta. To je bilo težište političkog rada u jedinicama. Novopridošle borce valjalo je što temeljitije upoznati sa nužnošću i progresivnošću narodnooslobodilačke borbe, stvaranjem nove Jugoslavije, ciljevima i politikom domaće kontrarevolucije, slavnim tradicijama naše armije i pobjedama saveznika. Razgranatim, usmjerenim i efikasnim političkim radom ubrzano je izgrađivana moralno-politička svijest boraca i starješina koja je bila najubojitije oružje i u završnim operacijama za oslobođenje zemlje. Ukupne rezultate umanjivale su slabosti u organizovanju političkog i kulturno-prosvjetnog rada i njihova nedovoljna usmjerenost na svakog pojedinca. Tome je posebno doprinio nizak nivo idejno-političke osposobljenosti nižeg političkog kadra.

U završnom periodu rata došlo je do radikalne promjene u načinu ratovanja naših oružanih snaga. Vođenje frontalnih borbi postalo je glavni (pretežni) oblik ratovanja. U početku borci i starješine nijesu bili naviknuti na takav oblik borbe. Prirodno, frontalno ratovanje bilo je strano borcima koji su duže izvodili pretežno manevarska dejstva. Pored toga, jedinice su ubrzano opremane sredstvima moderne ratne tehnike koju borci i starješine nijesu dovoljno poznavali. Zbog toga je pred partijskom organizacijom bio krupan zadatak da mobiliše sve snage jedinica radi ubrzanog osposobljavanja za nov način ratovanja. Preduzimane su odlučne akcije da se rad partijske organizacije usredsrijedi na izvršenje vojnostručnih zadataka, a da se političko-vaspitni rad čvršće poveže sa potrebama vođenja frontalnog ratovanja. Po direktivi Centralnog komiteta KPJ povedena je kampanja u svim jedinicama da se borci i starješine što prije osposobe za rukovanje novim naoružanjem. Zahvaljujući opštem borbenom raspoloženju ljudstva, kao i usklađenosti akcija komandi i partijskih organizacija, ti zadaci su uz velike napore uspješno izvršeni. Tamo gdje su postignuti rezultati bili umanjeni to je proizašlo, velikim dijelom, otuda što partijsko-politički radnici

nijesu imali dovoljno vojnostručnog znanja, a naročito oni koji su se nalazili u rodovskim i vidovskim jedinicama.

Komunistička partija Jugoslavije je tokom čitavog rata bila odlučna u nastojanju da u oružanim snagama uspostavi čvrstu disciplinu. Pri tom je dosljedno insistirala na tome da disciplina u vojsci izvire iz društvene prirode narodnooslobodilačkog pokreta. Stoga se opredijelila za disciplinu svojstvenu revolucionarnoj armiji, za disciplinu koja se temelji na političkoj svijesti ljudstva i koja je obezbjeđivala takav položaj čovjeka u vojsci koji će mu omogućiti da razvije i iskoristi sve svoje sposobnosti u borbi protiv neprijatelja, afirmišući svoju ličnost i dostojanstvo čovjeka. Takva disciplina je bila velika prednost partizanske, narodnooslobodilačke vojske. Međutim, nagli brojni porast naših oružanih snaga i njihova modernizacija izmijenili su uslove izgradnje discipline. Novi borci nijesu bili dovoljno politički svjesni i nisu u dovoljnoj mjeri shvatili i usvojili sistem vrijednosti revolucije. Isto tako, vojnotehnički faktor je zahtijevao besprijekornu disciplinu u održavanju i upotrebi modernog oružja. Oba razloga su ukazivala na štetnost »partizanštine« u vojsci. Najhitnije je trebalo povećati organizovanost, pojačati jedinstveno djelovanje, i obezbijediti veću tačnost i odgovornost u pripremi i izvršenju borbenih zadataka. Zbog toga je za Vrhovni štab i Centralni komitet KPJ najvažniji zadatak bio uvođenje »gvozdene discipline«. U već pomenutom pismu od 14. januara 1945. godine, Centralni komitet je naglašavao da »*zavođenje oštре vojničke discipline i stroge odgovornosti po cenu surovih kazni, uz pravilan politički rad, jeste jedan od najozbiljnijih zadataka naših partijskih organizacija u vojsci.*« Očigledno je da se težište napora u zavođenju čvrste discipline pomjerilo u korist primjene vojne sile (zakonitosti). Starješinama je postavljen zadatak da prvenstveno primjenom sredstava prinude uspostavljaju čvrst vojnički poredak. Partijska i skojevska organizacija snažno su podržale ovakav kurs vodeći idejno-političku borbu protiv »trule demokratije« u vojsci, i uzimajući na odgovornost one koji su kršili disciplinu (naročito starješine). Brzo uspostavljanje čvrstog vojničkog poretka mjerama vojničke prinude, u izvjesnoj mjeri je ograničilo ranije demokratske odnose u vojsci: smanjena je uloga vojnih kolektiva; odustalo se od prakse da borci mogu kritikovati starješine; nije se dovoljno vodilo računa o ljudskom dostojanstvu i dr. (na sve ovo je imalo uticaja i ugledanje na praksu u Crvenoj armiji). Razumije se, ovakav oštar zaokret u politici učvršćenja discipline nije mogao da izbjegne trajnije negativne posljedice koje će se manifestovati i u mirnodopskoj izgradnji naših oružanih snaga.

Izgradnja kadrova tokom cijelog rata imala je strateški značaj u izgradnji oružanih snaga. Orijentacija Komunističke partije Jugoslavije da rukovodeći kadar u oružanim snagama stvara u borbi iz redova naroda dala je velike rezultate. Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije raspolagala je brojnim, narodu odanim i sposobnim rukovodećim kadrom. To su bile starješine koje su u idejno-političkom, vojnostručnom i moralnom pogledu nadvisile fašističke i kvislinške oficire. Inicijativnost i hrabrost bili su najznačajnije karakteristike njihovih sposobnosti. Međutim, modernizacija Armije i nov način ratovanja pokazali su da im nedostaju određena vojnostručna znanja. Naročito je došlo do izražaja nedovoljno poznavanje teške ratne tehnike, što je uticalo na efikasnost njene upotrebe. Oficiri u štabovima nijesu dovoljno poznavali planiranje, organizovanje, izvođenje i sinhronizovanje borbenih dejstava, kao i materijalno-tehničko obezbjeđenje jedinica. Osim toga, osjećao se i nedostatak opšteg obrazovanja starješinskog kadra što je pricinjavalo teškoće naročito pri usvajanju vojnotehničkih znanja. Ti razlozi su zahtijevali nov pristup kvalitetu rukovodećeg kadra. Stoga je Centralni komitet KPJ u već citiranom pismu naglašavao »da partijske organizacije naročitu pažnju treba da posvete podizanju komandnog kadra«. Istovjetna uputstva su stizala i vojnom linijom. Pridržavajući se tih uputstava, partijske organizacije i komande preduzele su efikasne akcije kako bi stečena borben iskustva starješina u potrebnom obimu dopunili vojnostručnim znanjima. Elanom i upornošću i jednih i drugih to je uspješno izvršavano. Ali temeljitije usavršavanje rukovodećeg kadra moralo se postaviti na solidnijoj i trajnijoj osnovi — što će se učiniti kasnije, u mirnodopskom periodu.

Partijsko-politički rad u završnom periodu narodnooslobodilačkog rata bio je veoma bogat i razuđen. Pored obilja pozitivnih iskustava, svakako, da je bilo i negativnih, što još nije dovoljno izučeno. Zbog toga, mislim da bi bilo korisno održavanje posebnog naučnog skupa o partijsko-političkom radu u završnom periodu rata, koji bi dao značajan doprinos kompleksnom izučavanju iskustava iz tog rata.